

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МЕДИЧНОГО НАПРЯМУ
СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ПРАЦІВНИКІВ МИТНИХ ОРГАНІВ****TOPICAL ISSUES OF LEGAL REGULATION OF THE MEDICAL AREA
OF SOCIAL PROTECTION OF CUSTOMS OFFICERS**

Економічно активні люди (за даними ВООЗ) проводять на робочому місці приблизно третину свого часу, що вказує на важливість збереження здоров'я працівників на робочому місці та у різних аспектах життєдіяльності, пов'язаних із виконанням посадових обов'язків працівника загалом. Таким чином, підтримка здоров'я працівників – це не просто акт альтруїзму з боку роботодавця (держави) чи прояв законослужності, що вимагає дотримання нормативно-правових актів, які накладають на роботодавця (державу) відповідні обов'язки. Підтримка здоров'я працівників митних органів зокрема – це важливий фактор, що уможливило виконання функцій держави у митній сфері, підтримує продуктивність роботи працівників митних органів, а також сприяє соціальній стабільності. В окресленому контексті важливо наголосити на тому, що умови праці суттєво впливають на: 1) стан здоров'я працівника; 2) продуктивність роботи; 3) стан соціальної безпеки населення й держави у цілому. Таким чином, відсутність ефективної системи забезпечення безпеки здоров'я працівників не лише наражає працівників (членів їх сімей) на значні фінансові ризики, але й навантажує ресурси охорони здоров'я, зменшує трудовий потенціал населення, що негативно впливає на темпи соціально-економічного розвитку суспільства, а це є важливою умовою соціальної безпеки держави. Наголошено, що працівники митних органів вимушені працювати у шкідливому професійному середовищі, що є невід'ємною характеристикою їх роботи. У процесі аналізу досвіду правового регулювання медичного напрямку соціального захисту працівників митних органів, підкреслено, що вказана проблема була вже вирішена окремими європейськими державами на підзаконному рівні. Показовим прикладом у цьому аспекті є чинна на сьогодні постанова Міністра розвитку і фінансів РП «Про перелік захворювань та хвороб, пов'язаних зі службою у Митно-податковій службі». Констатовано необхідність у розробці на прикладі цього документа відповідного українського підзаконного акта під назвою «Про перелік захворювань і хвороб, пов'язаних зі службою в митних органах України».

Ключові слова: *правове регулювання, медичний напрям, соціальний захист, працівники митних органів, перелік захворювань та хвороб.*

Economically active people (according to WHO data) spend about a third of their time at work, which indicates the importance of maintaining the health of employees in the workplace and in various aspects of life related to the performance of their job duties in general. Thus, supporting the health of employees is not simply an act of altruism on the part of the employer (the state) or a manifestation of law-abidingness that requires compliance with regulatory and legal acts that impose corresponding obligations on the employer (the state). Supporting the health of customs officials in particular is an important factor that enables the state to perform its functions in the customs sphere, maintains the productivity of customs officials, and contributes to social stability. In this context, it is important to emphasize that working conditions have a significant impact on: 1) the health of employees; 2) work productivity; 3) the social security of the population and the state

as a whole. Thus, the lack of an effective system for ensuring the health and safety of employees not only exposes employees (and their families) to significant financial risks, but also burdens health care resources and reduces the labor potential of the population, which negatively affects the pace of socio-economic development of society, and this is an important condition for the social security of the state. It is emphasized that customs officials are forced to work in a harmful professional environment, which is an integral feature of their work. In the process of analyzing the experience of legal regulation of medical aspects of social protection for customs officials, it is stressed that this issue had already been resolved by some European countries at the sub-legislative level. A telling example in this regard is the current resolution of the Minister of Development and Finance of the Republic of Poland «On the list of diseases and illnesses related to service in the Customs and Tax Service». The need to develop, based on this document, a corresponding Ukrainian subordinate act entitled «On the list of diseases and illnesses related to service in the customs authorities of Ukraine» is established.

Key words: *legal regulation, medical care, social protection, customs officials, list of diseases and illnesses.*

Актуальність теми. Економічно активні люди (за даними ВООЗ) проводять на робочому місці приблизно третину свого часу, що вказує на важливість збереження здоров'я працівників на робочому місці та у різних аспектах життєдіяльності, пов'язаній із виконанням посадових обов'язків працівника загалом [1]. Таким чином, підтримка здоров'я працівників – це не просто акт альтруїзму з боку роботодавця (держави) чи прояв законслухняності, що вимагає дотримання нормативно-правових актів, які накладають на роботодавця (державу) відповідні обов'язки. Підтримка здоров'я працівників митних органів зокрема – це важливий фактор, що уможливило виконання функцій держави у митній сфері, підтримує продуктивність роботи працівників митних органів, а також сприяє соціальній стабільності. У зв'язку із цим на роботодавця покладаються наступні обов'язки: 1) забезпечення безпеки та охорони здоров'я не лише своїх працівників, але й усіх фізичних осіб, котрі перебувають на своїх робочих місцях з його відома; 2) понесення всіх витрат, пов'язаних зі здоров'ям та безпекою, і неможливість навіть опосередкованого їх перекладання на працівників (за рахунок зменшення премій, відстрочення підвищення заробітної плати тощо); 3) забезпечення працівникам таких умов праці, які б давали їм можливість належним чином виконувати свої посадові обов'язки, не наражаючи на небезпеку здоров'я та майно; 4) сприяння посиленню (наскільки це можливо) факторів здоров'я (серед таких факторів слід назвати, зокрема, освіту та грамотність, умови роботи, дохід та соціальний статус, фізичне середовище, в якому перебуває особа, соціальне середовище, в якому перебуває особа, мережі соціальної підтримки, культуру, медичні послуги, здоровий розвиток, практику охорони особистого здоров'я та навички подолання труднощів [2]; 5) оцінювання професійних ризиків для здоров'я, систематичне інформування працівників про ризики для здоров'я, вживання заходів у разі надзвичайних ситуацій, таких як пожежа чи повінь, та забезпечення профілактичної медичної допомоги працівникам; 6) належне забезпечення достатнього та своєчасного навчання працівників у галузі охорони праці та техніки безпеки, щоб звести до мінімуму вплив виконання роботи на здоров'я працівника; 7) адаптація умов праці до специфічних потреб працівників, насамперед осіб з інвалідністю, працівників із хронічними хворобами, вагітних працівниць, матерів дітей, яких вони годують груддю тощо; 8) мінімізація можливості куріння на робочому місці (враховуючи також електронні сигарети); 9) забезпечення працівників засобами індивідуального захисту при виникненні професійних ризиків для здоров'я, а в разі, коли одяг або ж взуття в процесі роботи піддається надмірному зносу чи забрудненню або виконує захисну функцію, – також робочим одягом та/або взуттям, надання яких не підлягає фінансовій компенсації з боку працівників; 10) забезпечення постійного контролю та оцінювання потенційних ризиків для життя або здоров'я працівників під час виконання ними посадових обов'язків, а також ризиків у їхньому особистому житті, які можуть бути обумовлені їхньою роботою.

Стан наукової розробки. У тій чи іншій мірі проблематика правового регулювання соціального захисту працівників органів публічної служби загалом і митних органів зокрема вже досліджувалися багатьма українськими науковцями, серед яких: О.В. Басай, В.О. Гаврилюк, Г.А. Зуб, М.І. Іншин, Л.Ю. Малюга, Д.І. Сіроха, Р.І. Шабанов, В.І. Щербина, Г.О. Яковлева, О.М. Ярошенко та інші.

Метою статті є дослідження актуальних питань правового регулювання медичного напрямку соціального захисту працівників митних органів.

Виклад основного матеріалу. Попри вказане, слід мати на увазі, що потреба охорони здоров'я працівників митних органів та реалізація такого обов'язку перед працівниками митних органів не означає, що виконання такими працівниками роботи автоматично відбувається поза впливом закономірних шкідливих і небезпечних для їх життя та здоров'я факторів, пов'язаних із роботою в митних органах. Зокрема директор австралійської компанії *Nordiko Quarantine Systems* В. Груллеманс (*Wil Grullemans*) звертає увагу на те, що працівники митних органів досить часто отруюються токсичними газами під час перевірки вантажів, що проходять митний контроль. Так, відомий випадок, коли у 2016 році сім працівників митних органів у Німеччині були терміново госпіталізовані після розпакування двох контейнерів, після чого вони страждали від сильного подразнення очей, дихальної недостатності та нудоти. Самі того не усвідомлюючи, вони при розпаковці контейнерів вдихнули токсичні гази, які були невидимі неозброєним оком і не мали відчутного запаху. В. Груллеманс вказує на те, що такі випадки поширені не лише через очевидну розгерметизацію балонів з отруйними газами, але й через: канцерогени, такі як формальдегід (випромінюються з меблів) або дихлоретан (випромінюються з пластика); серцево-легеневі отрути, такі як фосфін (випромінюються із фумігованих харчових продуктів) або метилбромід (визнаний нейротоксином і внесений до переліку озоноруйнівних речовин, він колись широко використовувалася для фумігації та як пестицид); респіраторні токсини, такі як ціаністий водень (випромінюються з килимів) [3].

Крім того, слід мати на увазі й те, що працівники митних органів вимушені працювати у шкідливому професійному середовищі, що є невід'ємною характеристикою їх роботи. Зокрема такі працівники працюють під час надмірної спеки, в умовах підвищеного шуму, взаємодіючи із небезпечними хімічними речовинами, небезпечним обладнанням, вірусами, в умовах підвищеного стресу тощо, що може спричинити проблеми зі здоров'ям (загострити вже існуючі проблеми). Ці прями ризики, як зазначає ВООЗ, завдають непряму шкоду здоров'ю, пов'язану з нестабільними умовами зайнятості та стресом на робочому місці. Вказане може також призвести до нездорового способу життя, включаючи нездорове харчування (переїдання чи недоїдання), посилене куріння тощо [1]. Водночас слід констатувати, що в Україні відсутні нормативно-правові акти, які окреслюють негативний вплив факторів роботи працівників митних органів на їх здоров'я, що ускладнює також створення та прийняття ефективних програм щодо медичного та оздоровчо-рекреаційного напрямку соціального захисту працівників митних органів.

Аналізуючи досвід правового регулювання медичного та оздоровчо-рекреаційного напрямку соціального захисту працівників митних органів, можемо помітити, що вказана проблема була вже вирішена окремими європейськими державами на підзаконному рівні. Показовим прикладом у цьому аспекті є чинна на сьогодні (з 01 січня 2018 року) постанова Міністра розвитку і фінансів РП «Про перелік захворювань та хвороб, пов'язаних зі службою у Митно-податковій службі» від 22 грудня 2017 року [4]. Цим підзаконним нормативно-правовим актом узгоджено перелік захворювань, обумовлених особливими властивостями або ж умовами служби у митно-фіскальній службі та властивостями й умовами служби, що спричиняють їх виявлення або шкоду здоров'ю. Цим Переліком охоплено: 1) гострі та хронічні отруєння хімічними речовинами та наслідки цих отруєнь – через виконання роботи, в процесі якої працівник зазнає впливу хімічних речовин, шкідливих для здоров'я; 2) пневмонію – через тривалу роботу, пов'язану з вдиханням пилу, що може викликати фіброз легеневої тканини; 3) хронічні захворювання органів дихання, що виникають у результаті дії токсичних, дратівливих, сенсibiliзуючих речовин або механічних факторів (підвищений або знижений тиск) – через тривалу роботу в умовах впливу токсичних або дратівливих речовин, пилу, парів, газів, аерозолів із сенсibiliзуючими властивостями та впливу підвищеного чи зниженого тиску; 4) захворювання, спричинені іонізуючими променями та радіоактивними тілами (зокрема, рак, захворювання очей та шкіри, спричинені цими факторами) – через виконання обов'язків, в ході яких працівник зазнає впливу іонізуючого випромінювання та радіоактивних тіл; 5) незворотну шкоду здоров'ю внаслідок впливу високочастотних електромагнітних полів НВЧ-діапазону, довгих радіохвиль та когерентного світлового випромінювання, що генеруються лазерними установками – через виконання обов'язків, в ході яких працівник піддається впливу електромагнітних полів у діапазоні мікрохвильових та довгих радіохвиль, а також когерентного світлового випромінювання, створеного лазерними системами; 6) обмороження чи постійні наслідки обмороження – через роботу в умовах низьких температур; 7) зміни нервової, судинної та рухової систем, спричинені механічними коливаннями (вібраційний синдром) – через тривалу роботу в умовах впливу механічних вібрацій (вібрації); 8) хронічні захворювання опорно-рухового апарату, що виникають в умовах служби, пов'язаних з вимушеною позою

тіла, надмірними перевантаженнями та мікротравмами: м'якими переломами, тіносиновітами та бурситами, пошкодженням та дегенерацією меніска, запальними змінами м'язів та сухожильних прикріплень, некрозом кісток, перевантаження дегенеративними змінами – через виконання посадових обов'язків, які потребують тривалого навантаження на окремі групи м'язів, певної пози тіла; призводять до виникнення мікротравм, що часто повторюються тощо; 9) захворювання очей, викликані професійними фізичними та хімічними факторами – через: а) виконання роботи, в процесі якої працівник зазнає тривалого впливу інфрачервоного та ультрафіолетового випромінювання, високочастотних електромагнітних полів, когерентного світлового випромінювання, створюваного лазерними системами, та дратівливих хімічних речовин; б) довгострокову службу, пов'язану з виконанням робіт, що вимагають підвищеної концентрації зору на мініатюрних елементах, проводяться в умовах недостатнього освітлення, передбачають контакт з електронними екранами моніторів; 10) пошкодження слуху через вплив надмірного шуму або звуків високої та низької частоти – через роботу при тривалому впливі шуму високої інтенсивності або шуму високої та низької частоти; 11) хронічні захворювання гортані (парези голосових зв'язок, співочих вузликів) – через надання послуги, пов'язаної з надмірним, тривалим навантаженням на голосовий орган; 12) хронічні захворювання шкіри та слизових оболонок, зумовлені умовами служби – через довгострокову службу, під час якої працівник піддавався контакту з дратівливими або сенсibiliзуючими речовинами; 13) злякисні новоутворення, що виникли внаслідок контакту з канцерогенами, зокрема: а) рак шкіри; б) рак сечовивідних шляхів; в) рак органів дихання; г) інше. Це результат виконання службових обов'язків, під час чого працівник: а) піддається тривалому контакту з хімічними канцерогенами (наприклад, із продуктами сухої перегонки вугілля, нафти, горючих сланців, гудрону та інших.); б) піддається тривалого контакту з бензоламінами та їх похідними, такими як альфа- та бета-нафтиламін і бензидин); в) вдихає протягом тривалого періоду часу канцерогенні речовини; 14) інфекційні, інвазійні та тропічні хвороби, за яких джерело захворювання знаходилося у службовому середовищі (також ускладнення профілактичних щеплень, проведених з перебуванням на службі) – через виконання посадових обов'язків, які потребують прямого контакту з інфекційним середовищем та матеріалом (також через захисні щеплення, зроблені на вимогу компетентних органів у зв'язку з ризиками, пов'язаними з умовами служби в митних органах); 15) виражену венозну недостатність нижніх кінцівок – через довгострокову службу, яка потребує стояння працівника; 16) синдром гострого перегріву та його наслідки – через роботу в умовах підвищеної температури навколишнього середовища; 17) лікувально-резистентні реактивні психози, що виникають в особливих умовах служби – через гостру або ж хронічну психічну травму, спричинену інцидентами, що сталися під час виконання працівником службових обов'язків [4].

Перелік захворювань та хвороб, що існують до вступу на службу, але загострились або проявились у процесі служби у митно-фінансовій службі у зв'язку з особливими властивостями або умовами служби на конкретних посадах та особливостями її умовами служби, які спричинили їх розкриття чи погіршення здоров'я. Цей перелік включає: 1) туберкульоз – через службу у складних погодних умовах, польових умовах, несприятливих умовах проживання, що сприяють захворюванню тощо; 2) ревматичні захворювання, ревматоїдний артрит, анкілозуючий спондиліт, остеоартроз – через багаторічну службу, пов'язану з негативним впливом атмосферних впливів та фізичних зусиль, що постійно призводять до механічного пошкодження; 3) хронічні захворювання органів дихання та приносних пазах і стійкі наслідки цих захворювань – через тривалу службу у шкідливих для здоров'я службових умовах або у складних погодних умовах, зокрема через холод; 4) хронічне запалення нервів – через тривалу службу в шкідливих для здоров'я умовах, негативний вплив на систему атмосферних факторів; 5) виразки шлунка та дванадцятипалої кишки, а також хронічні, повторювані ентерити або ж гастрити, що порушують харчовий статус організму – через багаторічну службу в умовах надмірної нервової напруги, підвищеної відповідальності та нерегулярного харчування; 6) хронічний нефрит – через багаторічну службу, пов'язану із високими фізичними навантаженнями у складних погодних умовах (похолодання, вологість) та підвищеною схильністю до бактеріальних інфекцій; 7) ішемічну хворобу серця – через службу, пов'язану зі значною відповідальністю, надмірною нервовою напругою та ненормованим чергуванням; 8) міокардит та ендокардит або перикардит (їх наслідки) при інфекційних захворюваннях вірусної, бактеріальної або паразитарної етіології – через: а) багаторічну службу в складних погодних умовах, що спричиняють виникнення інфекційних захворювань; б) службу в несприятливих умовах проживання або в умовах підвищених інфекційних ризиків; 9) артеріальну гіпертензію, резистентну до лікування в умовах служби, та її ускладнення – через

службу в умовах, що потребують надмірної нервової напруги, підвищеної відповідальності та ненормованого робочого часу; 10) енцефалопатії різного генезису (після черепно-мозкових травм, отруєнь, нейроінфекцій), що виникають після вступу на службу у вигляді неврозів, невротичного синдрому або характеропатій – через: тривалу службу, пов'язану з ненормованим робочим днем, тривалим та надмірним нервовим чи емоційним напруженням; мікротравми та несвідомі отруєння (наприклад, вихлопними газами), що викликають розкриття та загострення раніше компенсованих психічних дефектів, які призводять до накопичення невротичних реакцій; 11) хронічні неврози, спричинені умовами служби – через службу в умовах, що вимагають надмірної нервової напруги, підвищеної відповідальності та ненормованого робочого часу; 12) ішемію нижніх кінцівок внаслідок облітеруючого тромбангіту (хвороба Бюргера) – через тривалу службу в умовах частого значного атмосферного похолодання; 13) хронічний мікоз шкіри, резистентний до лікування – через тривалу службу в умовах підвищеної вологості навколишнього середовища [4].

Отже, на підставі вищезазначеного можна говорити про потребу у розробці на прикладі постанови Міністра розвитку і фінансів РП від 22 грудня 2017 року відповідного підзаконного акта під назвою *«Про перелік захворювань і хвороб, пов'язаних зі службою в митних органах України»*.

Окремо слід звернути увагу й на те, що в Україні по сьогодні немає окремого документа, що затверджував би порядок встановлення обставин та обліку нещасних випадків, які сталися з працівниками митних органів, попри те, що робота таких працівників пов'язана із множиною особливих ризиків, які можуть бути факторами нещасних випадків. З цього приводу зазначимо, що наразі діє Порядок розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві, затверджений постановою КМ України від 17 квітня 2019 року № 337 [5], але він не враховує специфіки роботи в митних органах. Водночас в Україні з 27 листопада 2020 року набув чинності Порядок розслідування та ведення обліку нещасних випадків, що сталися з поліцейськими, затверджений наказом МВС України від 05 жовтня 2020 року № 705 [6].

Таким чином, стан правового регулювання окресленого питання підтверджує доцільність розроблення та прийняття актів, які врегульовують порядок розслідування та обліку нещасних випадків, що сталися з працівниками митних органів. Більше того, доцільність цього також підтверджує досвід правового регулювання трудових і соціально-правових аспектів роботи працівників митних органів в Польщі, в якій з 01 січня 2018 року діє постанова Міністра розвитку і фінансів РП *«Про методичку та режим встановлення обставин і причин нещасних випадків у Митно-податковій службі»* від 22 грудня 2017 року [7]. Зазначеним положенням визначаються способи і порядок встановлення обставин та причин відповідних подій у Митно-податковій службі, зокрема: порядок діяльності комісії з нещасного випадку; порядок подання та розгляду зауважень і заперечень на висновки комісії з нещасного випадку та затвердження цих висновків; зразки журналу обліку нещасних випадків, пов'язаних із наданням послуг, акта про нещасний випадок та інших документів, складених у ході роз'яснювального провадження.

Таким чином, беручи до уваги постанову Міністра розвитку і фінансів РП від 22 грудня 2017 року, в Україні доцільно розробити та прийняти (на основі Порядку, затвердженого постановою КМУ від 2019 року № 337 та Порядку, затвердженого наказом МВС України від 2020 року № 705) *Порядок розслідування та обліку нещасних випадків, що сталися з працівниками митних органів*.

Висновки. Узагальнюючи викладене, зазначимо, що на сьогоднішній день правове регулювання медичного напрямку соціального захисту працівників митних органів характеризується низкою проблем, адже: по-перше, не враховує реальні фактори, які негативним чином впливають на життя та здоров'я працівників митних органів (членів їх сімей); по-друге, не містить комплексних заходів, які сприяли б усуненню таких негативних факторів чи мінімізації їх ефекту, а коли це неможливо – адекватному компенсуванню негативного впливу таких факторів.

Для вирішення цієї проблеми пропонуємо розробити та прийняти (на основі Порядку, затвердженого постановою КМУ від 2019 року № 337 та Порядку, затвердженого наказом МВС України від 2020 року № 705) *Порядок розслідування та обліку нещасних випадків, що сталися з працівниками митних органів*, беручи до уваги постанову Міністра розвитку і фінансів РП від 22 грудня 2017 року.

Список використаних джерел:

1. Protection de la santé des travailleurs, 30.11.2017. URL: <https://www.who.int/fr/news-room/fact-sheets/detail/protecting-workers'-health>

2. Social determinants of health. WHO. URL: <https://www.who.int/health-topics/social-determinants-of-health>
3. Grullemans W. Protéger la santé des douaniers. Organisation mondiale des douanes, URL: <https://mag.wcoomd.org/fr/magazine/wco-news-85/proteger-sante-douaniers/>
4. Rozporządzenie Ministra Rozwoju i Finansów z dnia 22.12.2017 w sprawie wykazu chorób i schorzeń pozostających w związku ze służbą w Służbie Celno-Skarbowej. Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. 2017. Poz. 2473. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20170002473/O/D20172473.pdf>
5. Про затвердження Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві: Постанова КМУ від 17.04.2019 № 337 (у ред. від 07.02.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/337-2019-p>
6. Про затвердження Порядку розслідування та ведення обліку нещасних випадків, що сталися з поліцейськими: Наказ МВС України від 05.10.2020 № 705. Офіційний вісник України. 2020. № 93. Ст. 3034.
7. Андріїв В.М., Малюга Л.Ю. Актуальні питання правового регулювання безпеки праці державних службовців в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №1. ст.178-180. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/41>

Дата першого надходження рукопису до видання: 22.07.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 27.08.2025

Дата публікації: 29.09.2025.